BX1386
.G65

LIBRARY OF PRINCETON
MAR 29 1901
THEOLOGICAL SEMINARY.

Division BX1386
Section .G65
No.

M. A. Goosen

HET PAUSDOM IN DE NEGENTIENDE EEUW.

Menigeen herinnert zich nog den indruk, ten jare 1867 door NIPPOLD's *Handbuch der neuesten Kirchengeschichte* gemaakt. Kennelijk voorzag dit boek in een diep gevoelde behoefte. Het bood dan ook, uit een diep godsdienstigen en waarlijk vrijzinnigen geest geboren, een bezield en levendig tafereel van de jongste geschiedenis — een tafereel, dat zich van zelf wêer in vele andere scheidde. Binnen vijf maanden was het werk uitverkocht. Een tweede druk verscheen in 1868, terwijl een nederduitsche bewerking en omwerking van de hand van Dr. VAN KOETSVELD, in 1871, onder den titel: *De christelijke wereld der laatste halve eeuw*, het licht zag.

Na weinige jaren was de tweede hoogduitsche uitgave op nieuw uitgeput. Maar menig nieuw gezigtspunt voor de verklaring van den ontwikkelingsgang der eeuw had zich voor den auteur, al onderzoekend en onderwijzend geopend, wat hem verpligtte de eerste inleidende afdeeling van het handboek aan eene totale herziening te onderwerpen. Zoo ontstond de *Einleitung in die Kirchengeschichte des neunzehnten Jahrhunderts*, die in 1880 uitgegeven, in drie boeken een overzigt gaf van de

ontwikkeling op godsdienstig-kerkelijk gebied van de Hervorming tot de verlichting, in den tijd van FREDERIK DEN GROOTE, en gedurende de revolutie en de hierop gevolgde reactie.

Dr. NIPPOLD meende toen, dat de twee overige afdeelingen van zijn Handbuch nagenoeg onveranderd zouden kunnen worden herdrukt. Edoch, de stof was zoozeer aangegroeid, — wien verwondert dit bij den man, die inmiddels, om niet meer te noemen, de levens van VON BUNSEN en ROTHE bewerkt, en tot eene geschiedenis van de Roomsch-Katholieke Kerk in Nederland belangrijke bijdragen geleverd had? — dat het bij eene eenvoudige herziening en uitbreiding niet blijven kon. Bovendien had des schrijvers ideaal zich veranderd. Meer dan de schildering van de gebeurtenissen trok hem de verklaring aan van het voorgevallene, de lust om de diepe oorzaken aan te wijzen die aan de enkele gebeurtenissen ten grondslag liggen. Redenen genoeg voor eene wijziging in het oorspronkelijk bestek. Een afzonderlijk werk werd gewijd aan de Geschichte des Katholizismus seit der Restauration. Dezer dagen is het verschenen als tweede deel van de nieuwste Kerkgeschiedenis, maar ook afzonderlijk verkrijgbaar, terwijl in een derde deel de historie van het Protestantisme gedurende hetzelfde tijdsverloop zal worden behandeld.

Het vroegere handboek is zoodoende een geheel ander, een nieuw werk geworden, al heerscht de vroegere geest. De oude, zoowel de hoog- als de nederduitsche, uitgave blijft, als een kort en boeijend overzigt van de geschiedenis van 1814—1867, haar volle waarde behouden. Zoo hebben wij niets verloren. Daarentegen

hebben wij véél gewonnen: behalve de reeds genoemde belangrijke Einleitung met haar schat van opmerkingen en teregtwijzingen in den tekst en het literairkritisch aanhangsel, het vooruitzigt op een geschiedenis van het Protestantisme volgens de daar geschilderde beginselen, en al dadelijk een historie van het Katholicisme, die de aandacht boeit en loont, waar zij in tekst en aanhangsel velerlei wetenswaardige bijzonderheden biedt, maar vooral om het licht waarin de schrijver de gebeurtenissen in haar oorzaken, zamenhang en gevolgen plaatst. Ook waar men het niet altijd met hem eens is, prikkelt hij tot opzettelijk nadenken en vernieuwd onderzoek (1).

De indeeling van het vroegere tweede boek is dezelfde gebleven. In drie afdeelingen wordt de Geschiedenis van het Pausdom, die van het Katholicisme buiten Duitschland, en van het Duitsche Katholicisme behandeld. Een literairkritisch aanhangsel, — hier de litteratuur vermeldend over een onderwerp, daar dit laatste uitvoeriger ontwikkelend, soms een verslag gevend van een of andere merkwaardig gedenkstuk, besluit het geheel. Een breede inhoudsopgave maakt een overzigt van den rijken inhoud en het naslaan in lateren tijd mogelijk. Den rijken inhoud, zeg ik. De geschiedenis van het Katholicisme besloeg in den tweeden druk 150 bladzijden. Thans telt zij er, behalve een honderdtal fijn gedrukte paginaas in het aanhangsel, ruim 750. De eerste afdeeling had 9, nú 15 paragraphen, waarvan o. a. 5 aan PIUS IX, en ééne zeer belangrijke paragraaf aan de werkzaamheid van de curie in de oostersche kwestie gewijd zijn. Ook de tweede afdeeling werd beduidend

uitgebreid. De 9 onderdeelen zijn er door 25 vervangen, terwijl de landen, welker geschiedenis vroeger te zamen met andere rijken werd besproken, nu dikwijls in een of meer zelfstandige paragrafen worden afgehandeld, en het zwitsersch Oud-Katholicisme natuurlijk zijn plaats kreeg. Het meest uitgebreid en verrijkt is de derde afdeeling. Van 9 groeide zij aan tot 20 paragrafen met een bijna geheel nieuwen inhoud. Ik stip slechts aan, die waarin de kuiperijen van de curie en hare handlangers vóór en na het Weener Congres, en de houding van NIEBUAR als gezant van Pruissen te Rome worden verhaald, terwijl aan de beschrijving van de katholieke theologie in Duitschland, van den „Culturkampf", en van het Duitsch Oud-Katholicisme de plaats is ingeruimd, die deze onderwerpen ruimschoots verdienen.

Het is eene merkwaardige geschiedenis die ons voor den geest wordt geplaatst. In het laatst der achttiende, in het begin der negentiende eeuw scheen het Pausdom zijn ondergang nabij. Ook in de roomsch-katholieke landen was „de verlichting" de heerschende rigting van den tijd. Het duitsch episcopaat had aan hervorming gedacht, en een groothertog van Toscane, door een edel bisschop gesteund, had gepoogd de kerk te maken tot het voertuig van een gezond godsdienstig leven. Bij al die bewegingen voegde zich de gansche magt van de revolutie. Zij wierp in Frankrijk de kerk tegen den grond. Twee pausen achtereenvolgens, PIUS VI en PIUS VII, zien hunne wereldlijke magt eerst bedreigd, en straks vernietigd. De eerste wordt de gevangene van de Republiek, de tweede van den eersten Franschen

keizer. Het college van cardinalen sterft uit. De invloed van de curie zelfs op roomsch-katholieke volkeren schijnt tot nul teruggebragt. De orde der Jezuïeten, als het Pausdom haar streng kerkelijk program onderschrijft diens hechtste steun, is door een paus zelf opgeheven. De inquisitie bestaat niet meer, en de congregatie van den index verkondigt aan de wereld niet langer welke boeken met den vloek der kerk zijn belast. Alle de muren schenen gevallen, binnen welke het godsdienstig leven der roomsche volkeren zoo langen tijd was bekneld, en men dacht dat de gebruiken, waarin de geest van het Jezuïetisme zich afspiegelt, hun invloed op het volksleven hadden verloren. De beelden van MARIA en de heiligen hadden bij den intogt van de Franschen in den Kerkelijken Staat te vergeefs hunne tranen gestort. Met den dienst van het Heilige Hart, met verschijningen van de Madonna, met gestigmatiseerde jonkvrouwen, amuletten en tooverspreuken schenen de geloovigen voor altijd te hebben afgedaan.

Maar na den val van NAPOLEON I? Aan de staatkundige bewegingen toen ontstaan knoopt zich terstond de herstelling van het Pausdom vast. Deze herstelling staat op den drempel van het nieuwste tijdvak der geschiedenis van de christelijke wereld, als een duidelijke wegwijzer welk karakter het dragen zal. De verbonden legers hebben Parijs nog niet bereikt, als PIUS VII, uit zijne gevangenschap te Fontainebleau bevrijd, reeds in Italië is. En terwijl NAPOLEON (April 1814) den treurigen togt naar het eiland Elba ondernemen moet, brengt in diezelfde week de triumftogt van den paus naar zijne oude residentie van heinde en ver de hem huldigende scharen te zamen. Die

hulde, verhaalt NIPPOLD, wordt hem te gelijker tijd toegebragt door de meest tegen elkander verbitterde staatkundige tegenstanders: MURAT met KAREL IV van Spanje, de Koningin van Etrurië nevens den Koning van Sardinië. De bevolking van Italië ontvangt hem met uitbundige vreugde, en zijn intogt te Rome gelijkt op den terugkeer in den ouden tijd van een zegevierenden Imperator. Deze uitwendige verschijnselen zijn echter slechts zinnebeelden van den inwendigen ommekeer dien geheel de rigting des tijds heeft ondergaan. Juist de diepe vernedering en het langdurig lijden der kerk heeft de algemeene stemming ten hare gunste omgewend. De eens gevreesde is een voorwerp van diep medelijden geworden. Niet het minst geldt deze sympathie den persoon van PIUS VII. Zijne langdurige gevangenschap heeft hem den glans van een martelaar gegeven, en de door den paus gedurende deze gevangenschap bewezen goedheid en geduld hebben hem aller harten gewonnen. Allerwege is men tot concessies bereid, en weinig er op bedacht, dat men ze niet aan den persoon van den paus, maar aan de hiërarchie zelve maakt.

De niet-katholieke vorsten voegen zich bij de eersten die het herlevend Pausdom begunstigen. De gevoelspolitiek van ALEXANDER van Rusland ziet in den paus slechts den martelaar; Pruissen staat de teruggave voor van den Kerkelijken Staat; de regent van Engeland treedt met PIUS in briefwisseling. Dat de katholieke vorsten zulke voorbeelden na streven, is te begrijpen. Oostenrijk, de eenige katholieke groote mogendheid in het verbond tegen NAPOLEON zendt terstond een nuntius naar Rome. De Bourbons, van Frankrijk, Spanje en Napels, en bijna nog meer de

Sardinische Koning, hechten zich krampachtig aan den Heiligen Stoel vast. De Kerkelijke Staat zelf wordt door het Weener Congres, met nog grooteren omvang haast dan hij vroeger gehad heeft, aan PIUS teruggegeven.

Wat zal de paus nu doen? Sedert de middeneeuwen was nooit de algemeene stemming zoo gunstig voor hem geweest. Kon de plaatsvervanger van CHRISTUS niet, gelijk toenmaals, zich aan het hoofd stellen van de beweging der volken en daardoor weder de centrale magt worden van Europa? Maar dezelfde geest die in de encyclica van 1864 aan alle liberale en populaire rigtingen van den tijd een onverzoenlijken oorlog verklaarde, stond in 1814 reeds als een onverzoenlijke scheidsmuur tusschen den paus en de volken. Het gerestaureerde Pausdom kon dus nooit anders dan van reactionairen aard zijn tegenover al de wenschen van den nieuwen tijd; vooral omdat deze zoo eng verbonden waren met de revolutie, die aan het Pausdom bijna den doodsteek gegeven had.

Aan het pauselijk hof, in het college der Kardinalen staan wel is waar de Liberali tegenover de Zelanti, de liberalen tegenover de ijveraars. Maar — 't is lood om oud ijzer. Beide zijn even goed roomsch, en staan evenzeer de onveranderlijkheid voor der grondstellingen van het Pausdom. De eersten alléén willen, om den nood der tijden en met de hoop op latere winst, concessies doen. De Zelanti daarentegen kennen slechts één doelwit: het onvoorwaardelijke herstel van al het oude.

PIUS VII gevoelde zich nog tot een zekere mate van terughouding verpligt tegenover de kettersche volken, daar

zijn troon was hersteld door vorsten, van welke de meesten hem niet als hoofd van die kerk erkenden, waartoe zij met de meerderheid van hunne onderdanen behoorden. Dit nam niet weg, dat hij de regering weêr aanvaardde en voerde met het vaste besluit om de vrijzinnige Katholieken te verdelgen, alle sporen der revolutie uit te wisschen en aan het Pausdom zijn vroegeren rang terug te geven. In de brieven van 29 Julij en 3 September 1816 werden de Bijbelgenootschappen uitgemaakt voor eene pest, een goddelooze machinatie der nieuwigheidszoekers, een sluwe uitvinding om den grondslag der godsdienst zelve aan het wankelen te brengen, een nieuw soort van onkruid dat „de vijand" gezaaid heeft. In éénen adem met de Bijbelgenootschappen worden de Vrijmetselaren en de Carbonari vervloekt. Tegenover hen stelt men de congregaties weder in. Bovenaan index en inquisitie. In 1815 reeds werden alle staatkundige boeken verboden. Binnen korten tijd waren 724 aanklagten wegens ketterij aanhangig. Bij één besluit werden voorts 1824 kloosters voor monniken en 622 voor nonnen hersteld. Wat beteekende dit alles echter vergeleken met de afkondiging der bul Sollicitudo omnium ecclesiarum, die reeds den 7 Augustus 1814 de orde der Jezuïten opnieuw in 't leven riep! De zorg voor de hem toevertrouwde kerken, zoo heet het daar o. a., legt den H. Vader den pligt op alle middelen aan te wenden ten einde de geestelijke behoeften der Christenheid te bevredigen. Nu hebben de eenstemmige wenschen van bijna de geheele Christenheid zich geuit in dringende aanzoeken tot herstelling der orde. De paus zou zich dus aan eene zware zonde tegen God schuldig maken,

wanneer hij onder de heftige stormen, waardoor het scheepje van PETRUS geteisterd wordt, de krachtige en ervaren roeijers wilde afwijzen, die zich zelven aanbieden om de bruischende golven te breken, welke het laatste ieder oogenblik dreigen te verzwelgen. Hierom was hij tot het besluit gekomen datgene ten uitvoer te brengen, wat hij sedert het bestijgen van den Apostolischen Stoel als zijn warmsten wensch had gekoesterd, en beveelt hij door middel van de tegenwoordige onherroepelijke verordening, dat de vroeger (in 1801 en in 1804) voor Rusland en de Beide Siciliën gegeven toelating van dezen oogenblik af aan over alle staten en bezittingen zal worden uitgestrekt. Dit besluit zal ten allen tijde onverzet en onverlet blijven; terwijl in het bijzonder de breve van CLEMENS XIV buiten kracht en toepassing wordt gesteld.

In die breve van 21 Julij 1773 had CLEMENS zich niet alleen evenzeer op den wensch van de beste katholieken om de opheffing van de orde beroepen, maar ook op het feit dat een gansche reeks van voorgangers, elk in het bijzonder aangehaald, reeds strenge middelen tegen de schadelijke uitwerking van de Societeit hadden moeten bezigen. Aan het slot luidde het: „Deze onze breve mag nooit, onder welk voorwendsel of voorgeven ook, onderzocht of bestreden, evenmin verzwakt als ingetrokken, twijfelachtig gemaakt of naar de gewone letter van het regt beoordeeld worden. Tegenover haar zal nooit een herstel in den vorigen staat geldig zijn, terwijl verklaard wordt, dat alle magt, welke ook, van den Generaal, de Provinciale Visitatoren en alle andere bestuurders van de opgeheven Societeit der Jezuïeten zoowel in geestelijk als in wereldlijk opzigt voor eeuwig is opgeheven en vervallen.”

Waarom stoort zich de onfeilbare van 1814 niet aan dit uitdrukkelijk gebod van den onfeilbare van 1773? Alléén, antwoordde de eerste, omdat „met de Societeit van JEZUS het oude bolwerk zoo van troon als van altaar was omvergerukt. Men mag slechts hopen de verdwaalden terug te brengen en de nog getrouwen van de besmetting door het vergif der revolutie te bewaren, als men zich haast de orde uit haar graf weêr op te wekken, die als geene andere het verstaat om de volken in gehoorzaamheid te houden onder de van God gestelde geestelijke en wereldlijke magten."

Zoo werd voorbijgezien hoe de revolutie zamenhing met de bloedige onderdrukking van Calvinisme en Jansenisme in Frankrijk, èn — dat de meeste ongeloovige wijsgeeren kweekelingen waren van de Jezuïeten-scholen. Het Pausdom en de Jezuïeten gaan voortaan hand in hand. Of.... beheerschen de laatsten welligt het eerste? In ieder geval: er komt vaart in het werk van nu af, en de bekwame arbeiders ontbreken niet. De vrijheden en regten die de verschillende staten sedert korter of langer tijd bij het bestuur van- en bij het toezigt op de kerk genieten, moeten worden afgeschaft, en alle katholieken zooveel mogelijk regtstreeks aan de opperheerschappij van den Stoel van PETRUS worden onderworpen. De tijd van uitwendige zegepralen van het Pausdom neemt een aanvang met de concordaten, die na de herstelling van 1814 werden gesloten, zoowel met protestantsche als katholieke staten. Spanje en Sardinië, Napels en Beijeren, Pruissen en Hannover, de Nederlanden en Oostenrijk — wat al landen die vergeten, dat geen welgeordende staat zonder groote gevaren aan de telkens toenemende aanspraken der hiërarchie toegeven kan!

Scherp klinkt NIPPOLD'S, de reden hiervan gevend woord: „In de concordaten sloten het kerkelijk en staatkundig absolutisme hun verbond tegen de zelfstandige godsdienstige en nationale ontwikkeling, tegen de beginselen van de Reformatie nog meer dan tegen die der Revolutie."

Op PIUS VII, overigens een zachte, beminnelijke persoonlijkheid, volgt LEO XII (1823—1829), als nuntius een geslepen en sluw diplomaat, in den Voltairiaanschen zin verlicht, aan zingenot verslaafd, en vader, naar de booze wereld zeî, van eene reeks van natuurlijke kinderen; als kardinaal een van de Zelanti; als paus zeer vroom, aan de priesters het dragen van ronde hoeden, korte jassen, wereldsche dassen verbiedend, voor de kleeding der vrouwen wetten uitvaardigend, en hoe krank en zwak ook, onvermoeid werkend door de bijbelgenootschappen te verdoemen, een jubeljaar te doen vieren, over concordaten te onderhandelen, en door den Minorieter monnik JULIANUS zalig te spreken, die, onder meer verdienstelijke daden, kleine vogeltjes weder in het leven geroepen had, na ze half gebraden van het spit te hebben afgestroopt. „Zijn bestuur, reactionair in ieder opzigt, was het onpopulairste wat er in een eeuw is geweest," zoo zegt DÖLLINGER. En HASE schrijft: „LEO werd in Rome algemeen gehaat, van den vorst tot den bedelaar was niemand zijn vriend."

LEO XII stierf 20 Februarij 1829. Hem volgde de bejaarde en ziekelijke PIUS VIII, die reeds in November 1830 zijn voorganger in het graf volgde. De korte regering ging in denzelfden geest voort. De wijsbegeerte, de bijbelgenootschappen en de liberalen veroorzaakten aan zijne heiligheid groote zorg, en zijne vervloeking daarvan had het gewone resultaat.

Na LEO: GREGORIUS XVI (1831—1846.) Geen paus is met bitterder vijandschap tegen de eischen en behoeften van den nieuweren tijd opgetreden, en heeft grooter zegepralen behaald in den strijd met de regeringen, die nog eenigermate de regten van den staat handhaafden. Pruissen boog voor hem het hoofd. Het meest berucht is de Encyclica geworden, waardoor hij de aanvaarding van zijn bestuur aan het episcopaat bekend maakte. Wij deelen hier den hoofdinhoud volgens NIPPOLD mede: „De oorzaak van het zoover verbreidde ongeloof en den opstand tegen het alleen regthebbend kerkelijk dogma is de valsche wetenschap. Akademiën en gymnasiën weerklinken van nieuwe gruwelijke leerstellingen. Door het onderrigt en het voorbeeld der leermeesters zijn de gemoederen der jongelingschap bedorven en is het zedenbederf toegenomen. Men moet hierom met beslistheid aan het beginsel vasthouden, dat den paus alléén het oordeel over de leer en het bestuur der gansche kerk toekomt Het is ongerijmd van eene wedergeboorte dier kerk te spreken, en afschuwelijk het coelibaat der priesters aan te tasten, of de onoplosbaarheid van het huwelijk te betwijfelen. Inzonderheid moet echter het indifferentisme bestreden worden, d. i. de waan, dat men in ieder geloof kan zalig worden; want daaruit komt de waanzin voort, als kwame aan ieder mensch vrijheid van geweten toe. Deze verderfelijke dwaling baant den weg tot de ongehoorde vrijheid van meeningen, die tot verderf van Kerk en Staat algemeen heerscht. De oorzaak der algemeene verwarring in den maatschappelijken toestand, de bron van alle revolutionaire bewegingen, is vóór alle dingen te zoeken in de misdadige en waanzinnige pogingen van de Waldensen,

Begharden, Wicklevieten en alle dergelijke zonen Belials. En met geen ander oogpunt spannen de hedendaagsche nieuwigheidszoekers al hunne krachten in, dan om met LUTHER te kunnen juichen, dat zij van alle wetten vrij zijn. Om te spoediger dat doel te bereiken schuwen zij de gruwelijkste schanddaden niet. Hiermede hangt ook de schadelijke en niet genoeg te verafschuwen vrijheid van drukpers zamen, ten gevolge waarvan de ongerijmdste en smakelooste leeringen en dwalingen zich ligtelijk verbreiden. Het is dwaasheid te beweren, dat de uitwerking van slechte geschriften door enkele andere, waarin zij worden wederlegd, opgewogen wordt. Daarom is de roomsche index een weldadige instelling, en het is eene gevaarlijke dwaling, wanneer men der kerk het regt van boeken te verbieden, ontzeggen wil!" Enz. enz. Deze paus was in zijn eigen steeds oproeriger wordenden staat niet veilig dan onder de hoede van Oostenrijksche, Fransche, Zwitsersche bajonetten en kanonnen; hij had aan het eind van zijne regering den reeds aanzienlijken schuldenlast verdubbeld, en niet minder dan 6000 staatkundige gevangenen van hunne vrijheid beroofd. Verafschuwd door de Romeinsche bevolking daalde GREGORIUS XVI ten grave.

Een andersgezinde opvolger beklom in PIUS IX (1846—1878) den pauselijken stoel. Dit wil zeggen: in een staatkundig opzigt trachtte hij zich met het liberaal program te verzoenen en het bestuur van den Kerkelijken Staat te hervormen. Te vergeefs: al spoedig bleek het onmogelijk het geestelijk bewind met werkelijk vrijzinnige beginselen van regeringsbeleid te vereenigen. PIUS IX stelde zich hierop aan het hoofd

der politieke reactie, en zag als noodzakelijk gevolg hiervan, het laatste overblijfsel van het wereldlijk gezag in 1870, te gronde gaan. Maar op kerkelijk gebied? Geen oogenblik dacht hij er aan met de overlevering te breken. Integendeel van meet af wil PIUS de vertegenwoordiger van het onveranderlijk pausdom zijn. De ergste vijanden van het volk, zegt hij, zijn niet alleen de godloochenaars en godslasteraars, maar ook zij die zich verstouten Gods Woord naar eigen goeddunken uit te leggen, „terwijl toch God zelf eene levende autoriteit heeft ingesteld die den waren zin van zijne hemelsche openbaringen leert kennen en alle tegenstrijdigheden in zake van geloof en zeden door een onfeilbaar oordeel beslist." Zoo reeds bij zijn optreden als opperherder. In eene allocutie van 1847 verdedigt de paus zich voorts opzettelijk tegen alle gevolgtrekkingen, die men uit zijne staatkundige denkwijze ten aanzien van zijne kerkelijke houding maakte. Plegtig protesteert hij er tegen, „dat het hem immer in den zin zou kunnen komen eene andere traditie te volgen dan die der kerk." Hebben eenigen hem zelfs de afschuwelijke smaadheid aangedaan om hem voor een deelgenoot van hunne dwaasheden uit te geven, daar zij uit zijne handelingen op burgerlijk gebied het gevolg hadden getrokken, dat zijne welwillendheid omtrent het gansche menschelijk geslacht zoover ging als geloofde hij, dat men ook buiten de katholieke kerk zalig kon worden: zijne heiligheid moet hiertegenover verklaren, dat hem daarmede eene zoo zware krenking is aangedaan, dat hij zijn „afschuw er over niet met woorden kan uitspreken." Het vervolg van de geschiedenis is bekend. Altijd een mysticist, van

ongs af de allerzaligste Jonkvrouw MARIA met bijzondere vroomheid en hartelijke liefde vereerd hebbende, verklaart PIUS IX op den 8 December 1859, dat de conceptio immaculata van MARIA een leerstuk is, van God geopenbaard, en door alle geloovigen vast en bestendig aan te nemen, verheft straks den heiligen pleegvader JOZEF tot patroon en schutsheer der kerk, en wijdt de geheele wereld aan het Heilige Hart van JEZUS. Van een ongeëvenaarde ijdelheid vermeit hij zich op die wijze in de uitoefening van het onfeilbaar leeraarsambt, voordat het hem is toegekend, al is en blijft hij op theologisch gebied ongeloofelijk onwetend. In 1870, tijdens het Vaticaansch concilie, gevoelt PIUS IX zelfs zijne onfeilbaarheid, stelt tegenover het beroep op de overlevering het afdoend antwoord: la tradizione son' io (de overlevering ben ik), en verkondigt den 18 Julij der geheele wereld, dat de paus is de absolute gebieder over- en de onfeilbare leeraar van de kerk. Hij huivert niet als men hem noemt den zondelooze, of wanneer zijne fictieve gevangenschap vergeleken wordt met het lijden van den Man der Smarte, ja, neemt de gouden doornenkroon aan die eenige Parijsche dames hem schenken. Hoe ouder hij wordt, des te meer geneigd om aanspraken te houden: stroomen van woorden, voor een goed deel scheld- en schimptaal over allen die zich verzetten tegen hem. Verdoemd worden tot zijn dood toe, nevens de revolutie en het ongeloof, de nieuwe beschaving in hare schoonste vormen en edelste uitingen. Verdoemd de vordering, dat de paus zich zou kunnen en moeten verzoenen met den vooruitgang, het liberalisme en de moderne beschaving. Gepredikt de leer, dat de maatschappij slechts gered kan

worden door herstelling van alle der kerk toekomende regten over de vorsten en volken.

PIUS IX, — als kardinaal gemeenzaam, welwillend en populair, bij zijn optreden als paus een aantrekkelijke persoonlijkheid, zenuwachtig overprikkeld en als een razende ROELAND van het tooneel der wereld scheidend, wordt vervangen door LEO XIII. Vergeleken met zijn praatzieken voorganger een voorname, afgemetene, diplomatische verschijning. Met wel gekozen en vriendelijke woorden weet deze heilige vader zich aangenaam te maken: hij kondigt zijne troonsbeklimming zelfs aan bij die regeringen, welke door PIUS tot eene breuk met de curie gedreven waren. „De Paus des vredes!" zoo werd hij genoemd. Een wedstrijd ontstond bij de staatkundigen, wie 't eerst de zoo gul geboden hand der verzoening zou mogen drukken. Eilacy, alsof aangename vormen hier verandering aanbragten! Had deze man dan niet alreede gesproken? Als bisschop van Perugia was het Protestantisme door JOACHIM PECCI genoemd eene *pest*, de *verderfelijkste ketterij*, een *dom, onvast, uit hoogmoed en goddeloosheid geboren stelsel*. Zijne *eerste* pauselijke encyclica kon bovendien alle onzekerheid wegnemen. De dwalingen door zijn voorgangers veroordeeld, worden ook door hem vervloekt. Een beroep wordt er gedaan op de onfeilbaarheid van den pauselijken stoel, welks wereldlijke heerschappij moet hersteld. LEO ligt den hoed voor JOZEF, den hemelschen patroon der kerk; een knieval doet hij voor MARIA, de onbevlekte koningin des hemels. De *tweede* rondgaande brief bewijst, dat de paus nog op dezelfde wijze als de bisschop over de reformatie denkt: deze heet een waanzinnige oorlog door nieuwigheidszoekers tegen de

katholieke kerk begonnen, de moeder van de doodelijke pest, het socialisme, terwijl van de evangelische scholen te Rome wordt verklaard, dat zij „met onvergelijkelijke onbeschaamdheid zelfs onder de oogen van den paus opgerigt, de zedenbedervendste en schadelijkste uitwerkingen voortbrengen." En, in de derde encyclica van den 4 Augustus 1879, opdat de laatst overblijvende dubbelzinnigheid mogt worden afgesneden, verheft LEO XIII de philosophie van THOMAS AQUINAS tot den grondslag van alle studiën in scholen en seminariën. „Immers, schrijft zijne heiligheid, zullen de huisgezinnen en de burgermaatschappij veel rustiger zijn en zich meer zeker gevoelen, als daar een meer gezonde en met het kerkelijk dogma overeenkomende leer wordt voorgedragen, gelijk die in de werken van den H. THOMAS wordt gevonden. Met omzigtigheid moeten de leeraren worden gekozen, en zorgvuldig moeten deze zich er op toeleggen om de leeringen van THOMAS den geest hunner discipelen in te prenten, en hare degelijkheid en voortreffelijkheid te doen uitkomen." In overeenstemming hiermede beval de paus, den 15 October d a. v., de oprigting van eene akademische vereeniging, mitsgaders de bezorging van eene officieële uitgave van THOMAS' werken. Pater BECKX, de generaal der Jezuïeten, betuigde in een plegtig gehoor den dank van de Societeit voor de genomen besluiten, en verzekerde den paus van hare gehoorzaamheid. Geen wonder! LOYOLA, LAINEZ, AQUAVIVA hadden reeds eeuwen geleden voor de collegiën van de orde de theologie van THOMAS voorgeschreven. De Civilta Cathol i c a had den middeleeuwschen geleerde steeds als den onfeilbaren leermeester geroemd, „door wien God de christelijke wijsbegeerte in de wereld heeft ingevoerd

en ontwikkeld.” Een triomf dus voor de Jezuïeten — de gewigtigste daad van het Pausdom in de 19de eeuw. Thans is immers tot leeraar van Stad en Wereld verheven de man in wien de katholieke kerk tot volle zelfbewustheid is ontwaakt, door wien de leer van het pausdom als absolute en onfeilbaar leerende en besturende magt in de scolastiek tot heerschappij is gekomen.

Aan het bevel van LEO XIII is sedert gehoorzaamd; van land tot land werd of wordt THOMAS' systeem den jeugdigen lieden ingestampt. Aan het papalisme straks in de katholieke wetenschap de volstrekte zegepraal. De gehoorzame katholieken — jongen en ouden, dienaren van Staat en van Kerk — allen papalisten.

Ik waag zelfs geen poging om in bijzonderheden te laten uitkomen, hoe het Pausdom inderdaad weêr een wereldmagt mag worden genoemd. Overal bijna zijn de ultramontaansche rigtingen toegenomen; eene menigte overgangen uit de protestantsche kerken tot de roomsche, concordaten met de regeringen gesloten, naauw te zamenhangende katholieke partijen, en inzonderheid eene steeds naauwere en regtstreeksche verbinding van de landskerken met Rome zijn zoovele zegepralen door de curie behaald. Wat het meest nog zegt: er is éénheid gekomen in de belijdenis aangaande het eigenaardig gezag van den roomschen opperpriester; als primaat algemeen erkend, heeft hij het hoogste bestuur verworven over alle kerken, beslist ter laatste instantie in alle regtsvragen, en stelt met onfeilbaarheid vast wat als goddelijke waarheid in zake des geloofs en des levens door de geheele kerk moet worden

aangenomen. 't Schijnt thans geen ijdele leuze meer, als de deken der kardinalen, den nieuw gekozen paus de driekroon op het hoofd zet en hem toevoegt: „Neem de drievoudige kroon, en weet dat gij Koning der Koningen en Heer der Heerschers en Plaatsvervanger van onzen Heer JEZUS CHRISTUS op aarde zijt!"

Hoe is het mogelijk, dat het Pausdom in de 19de eeuw zulk een plaats heeft ingenomen? Onderscheidene oorzaken hebben hiertoe zamengewerkt. Om maar iets te noemen van 't geen NIPPOLD aanwijst: allereerst het in onbegrijpelijke onkunde wortelend optimisme van sommige diplomaten. Waar de onafhankelijkheid van de lagere geestelijkheid en de zelfstandigheid van het episcipaat moesten zijn gehandhaafd; waar de regten van de nationale kerken moesten zijn beschermd; waar, bij de regeling der kwestie van de gemengde huwelijken en van het vrijelijk nevens elkander bestaan van verschillende belijdenissen, de regeringen tegenover de aanmatigingen van de curie een hartig woord hadden behooren te spreken, daar meenden de optimisten van deze soort, dat die hoog klinkende aanspraken behoorden tot den eigenaardigen curiaal-stijl. Onbekend met het kanonieke regt en onbekwaam om de sluipwegen der nevengedachten van 't Roomsche hof te volgen, namen zij de volgens hen versleten en onschadelijke terminologie op den koop toe, als maar het bijzondere doel, dat de regeringen zich bij de aangeknoopte onderhandelingen hadden gesteld, werd bereikt. Zelfs een man als NIEBUHR, sedert 1820 gezant van Pruissen te Rome, wien als geschiedschrijver van Rome's verleden eene blijvende eereplaats in de wetenschap toekomt, scheen zich voor het tegenwoordige ten hoofddoel

te hebben gesteld om het Pausdom tegen alle miskenning en verongelijking te beschermen. 't Was immers eene „zinkende," eene „ten ondergang neigende magt!" Maar er bestond ook een optimisme bij andere staatkundigen en leiders der openbare meening, dat zijn grond heeft in een eerbiedwaardig geloof. BUNSEN volgt in 1823 NIEBUHR op. Hij ziet de Zelanti aan 't werk, en hoort de ontwikkeling van hun reactionair program. Wat zullen zij tot stand brengen, zoo oordeelt de vrome staatsman, die immers geen inwendige kracht bezitten? Bovendien acht hij het eigenlijk Katholicisme reeds gewijzigd door de aanraking van het Evangelie. Wat alles afdoet: de protestantsche natiën hebben een vast middenpunt voor het geweten en een onwankelbare grondslag voor het geloof; zij beschikken over genoegzame kracht om het fanatisme zoo noodig binnen de grenzen te houden. Hoe geheel anders zal BUNSEN, door smartelijke teleurstellingen geleerd, in 1852 zich uitlaten in zijn welsprekend pleidooi voor gewetensvrijheid, in de aan ieder, hoop ik, nog bekende Zeichen der Zeit? Met hem is geschied wat ook aan RANKE is overkomen. Gloeijend van liefde voor de beginselen van den nieuwen tijd, en vast op hunne magt vertrouwend, schreef deze in 1834 voor den eersten druk van Die Römischen Päpste: „Wat is het heden ten dage, dat de geschiedenis van de pauselijke magt voor ons van gewigt doet zijn? Niet langer hare bijzondere betrekking tot ons, die immers geen wezenlijken invloed meer oefent noch ook eenigerlei bezorgdheid inboezemt. De tijden toen wij iets konden vreezen, zijn voorbij: wij gevoelen ons in ieder opzigt beveiligd." In den zesden druk van 1874 vinden we hierbij de aanmerking: „Zoo schreef ik in het jaar 1834, in een

tijd toen er tusschen Rome en Duitschland vrede was of althans scheen te zijn.... Maar hoezeer is sedert dat tijdstip alles veranderd! Waar ik veertig jaar na de eerste uitgave een zesden druk bezorg is de strijd, die toen rustte, weder in lichtelaaije vlam uitgebarsten. Het spreekt van zelf, dat in het boek om deze reden geen enkel woord mogt worden gewijzigd, maar ik kan mij toch niet ontveinzen dat een nieuw tijdperk in de ontwikkeling van het Pausdom een aanvang genomen heeft."

De roomsche staatslieden hadden wèl verbasterd moeten zijn, indien zij geen gebruik hadden gemaakt van het bij de toongevende mannen heerschende optimisme. De Consalvi's en Capaccini's handhaven met eere de traditiën van de pauselijke diplomatie. Vol bonhomie lagchen zij zelve over den curiaal-stijl; aalglad maken zij meesterlijk gebruik van het sprookje van een onschadelijk Pausdom. Alle zeilen worden bijgezet om van den gunstigen wind partij te trekken. GERVINUS heeft teregt gezegd in zijn Geschichte des neunzehnten Jahrhundertes: „Zelden heeft de curie hare oude, alles overziende bedrijvigheid en de meesterlijke gevatheid in het aangrijpen en gebruik maken van het geschikte oogenblik, méér ten toongespreid dan na de herstelling van het Pausdom." Er komt nog iets bij: de nieuwe tijd wordt smadelijk vervloekt en over zijn geest op vervelend eentoonige wijze door PIUS VII en GREGORIUS XVI, door PIUS IX en LEO XIII gejammerd, maar van de vrijheden, die hij aanbrengt, wordt dadelijk gebruik gemaakt. Allerlei vereenigingen ontvangen het aanzijn, van mannen, van vrouwen, van kinderen. Hoe zacht en onschuldig luiden de namen! „Tot verbreiding van het geloof," „Tot verdediging der godsdienst," „Tot handhaving

der heilige mysteriën," „de vereeniging van het heilige hart van JEZUS," of „van MARIA," „van den heiligen rozenkrans," „van het heilige graf." Wat al congregatiën óók in ons Vaderland! — En dan: de vrijheid om zijn gedachten te uiten door het gedrukte woord! Wie telt de producten van de roomsche pers? — Eindelijk, om niet meer te noemen: de opheffing van de voogdij van den staat over de kerk, na 1848 — wat waren de Roomschen spoedig gereed om dit erfdeel der revolutie te aanvaarden!

Maar noch de slimheid hier, noch de zorgeloosheid van het optimisme daar, zijn de eenige of zelfs voornaamste redenen van den wasdom der pauselijke magt. In de Einleitung wees NIPPOLD er reeds op: „De omwenteling heeft niet, gelijk de verlichting, de kerk willen hervormen, maar getracht haar te vernietigen. De noodwendige terugwerking is geweest, dat het hiërarchisch beginsel in de kerk werd versterkt." Hij herhaalt dit nu. De revolutie heeft de geregelde ontwikkeling van de zich vestigende vrijzinnige denkbeelden in kerk en staat gestuit. „Hierdoor is de omwenteling de moeder geworden van die zegepralen van het pausdom, waaruit bijna de geheele kerkelijke geschiedenis der negentiende eeuw bestaat" (2). De waarheid van die stelling springt in het oog. Na 1814 toonen de in hunne oude magt herstelde dynastiën den paus hun onverdeelde sympathie. Het wachtwoord der „solidariteit van troon en altaar" komt bij alle regeringen haast in de mode. Graaf DE MAISTRE zal uitdrukken wat in veler zielen leeft. Tegen den revolutionairen tijdgeest is het radicale tegenmiddel de middeneeuwsche theocratie. „Geen paus, dan ook geen sou-

vereiniteit meer; geen souvereiniteit meer, dan ook geen eenheid; geen eenheid langer, dan ook geen gezag; geen gezag meer, dan ook geen geloof!" — Men wendt het aangezigt naar het verledene, onder de protestanten, onder de katholieken. Wat hebben de bespiegelingen der verlichters aangebracht? Bleek de belofte der omwenteling geen leugen? De protestant wordt confessioneel, de katholiek aanhanger van het papaal-systeem. LAMENNAIS zegt het: „De levende goddelijke wet wordt door den paus onfeilbaar afgekondigd. Zonder paus geen Christendom, zonder Christendom geen godsdienst, zonder godsdienst geen staat. Daarom verdient iedere regering slechts zóó lang gehoorzaamd te worden als zij der goddelijke wet, in het Pausdom verpersoonlijkt, onderworpen is." Deze mannen, men ziet het, hebben al zoekend misgetast; des zoekens moê werpen zij zich in de armen van een zoogenaamde goddelijke, objectieve autoriteit: — een door hen zelven gemaakten afgod!

Wat ten slotte gerust mag worden vastgesteld? Dat het vooral uitwendige veranderingen zijn geweest die het Katholicisme in den tijd der revolutie ondergaan heeft. Anders zouden de oude toestanden niet zoo gemakkelijk hebben kunnen worden hersteld. Er ontstaat alomme een geestdrift die geestdrift wekt. Straks heeft het Pausdom een schare van aanhangers, die weten wat zij willen, maar ook zéér beslist willen wat zij weten. De lieden van deze soort spreken met de meeste openhartigheid uit, dat de curiaal-stijl niet, gelijk sommige diplomaten meenen, uit phrasen bestaat. Beginselen worden er in uitgedrukt: eeuwige begin-

selen, die moeten en zullen worden toegepast. Na 1870 bestaat hieromtrent geen twijfel meer. In de middeneeuwen heerschte nog verschil van inzigten, en kon zulks worden toegelaten, b.v. ten aanzien der betrekking van Kerk en Staat. Een dichter als DANTE, canonisten als AEGIDIUS ROMANUS, JOANNES DE PARISIÏS, HAGUCCIO van Pisa mogen opkomen voor de zelfstandigheid van de wereldlijke magt en hare onafhankelijkheid tegenover den paus bepleiten. De laatste kan zelfs schrijven: „Beide magten, de apostolische en de keizerlijke zijn van God; geen van beide hangt van de andere af, en de keizer heeft het zwaard niet van den apostolischen stoel... In geestelijke dingen staat de paus boven den keizer, maar in wereldlijke zaken staat de keizer boven den paus.” Het Saksisch landregt mag in de 13de eeuw verklaren: „Twei swert lit God in ertrike te bescermene de kristenheit. Deme pavese is gesat dat geistlike, deme keizer dat wertlike.” En in eene randglosse: „Dat ene swert hadde Sinte PETER, dat ze nu des paves; dat andere hadde JOHANNES, dat het nu de keyser.” Maar de een heeft niets boven den andere vooruit; beide moeten zij onberispelijk zijn naar ligchaam en ziel. Kan de paus den keizer straffen, als deze 't geloof verzaakt, zijn echte vrouw verlaat of Gods naam verwoest, hem zijn toch grenzen getrokken in de souvereiniteit van den staat: „Ne mach er nen recht setten, dar he onse landrecht oder lenrecht mede ergere” (3).

Deze beschouwingswijze is verouderd. De meest volstrekte opperheerschappij komt den paus toe. Alzoo is uitgesproken door BONIFACIUS VIII. PHILIPS de Schoone, koning van Frankrijk, had staande gehouden: „Uwe

zeer groote ijdelheid (maxima tua fatuitas — spottende vervorming van de formule: „maxima tua sanctitas") wete, dat wij in tijdelijke dingen aan niemand ondergeschikt zijn." BONIFACIUS antwoordt hem den 18 November 1302 in de vermaarde bul, naar de aanvangswoorden de Unam Sanctam geheeten. Haar inhoud is zoo belangrijk, en tevens zoo weinig in zijn geheel bekend, dat wij de acte hier laten volgen.

„Het geloof," zoo spreekt het hoofd der roomsche kerk, „het geloof aan de eenheid der heilige katholieke en apostolische kerk is voor iedereen gewetenspligt, en wij gelooven haar vast, en komen zonder terughouding voor haar uit, daar er geen heil en geene vergeving der zonden buiten haar is, gelijk de profeet in 't Hooglied spreekt (Hoogl. VI: 9): „Eene is mijne duive, mijne volmaakte, ééne de beminde harer moeder en de uitverkorene harer moeder," de kerk, het eenige mystische ligchaam, welker hoofd is CHRISTUS, en van CHRISTUS is het hoofd God. In deze kerk is één Heer, één geloof, één doop. Eéne was ook ten tijde van den zondvloed, als profetie van de ééne kerk, de ark van NOACH, met één venster, één bestuurder en hoofd, en buiten deze vond alles wat leefde den dood. Deze kerk vereeren wij ook als de eenige... zij is de rok zonder naad, die niet is verscheurd geworden... Het eene ligchaam van deze eene en eenige kerk heeft één hoofd, niet twee hoofden als ware zij een monster, namelijk CHRISTUS, en CHRISTUS' plaatsvervanger PETRUS, en PETRUS' opvolger, daar de Heer tot PETRUS zelf zeide (Joh. XXI: 17): „Weid mijne schapen." Mijne schapen, zegt Hij, in het algemeen, niet in het bijzonder deze of die; waardoor te kennen gegeven wordt, dat

zij aan PETRUS alle zonder eenig onderscheid opgedragen zijn. Als nu de Grieken of andere menschen zeggen, dat zij niet zijn opgedragen aan PETRUS en zijne opvolgers, dan moeten zij zelve erkennen, dat zij dan niet tot de schapen van CHRISTUS behooren, daar de Heer zelf in JOHANNES' Evangelie zegt (Joh. X: 16), dat er maar één schaapsstal is en een éénige herder. In deze kerk nu en in hare magt zijn de twee zwaarden, het geestelijke namelijk en het wereldlijke, gelijk wij uit het Evangelie worden onderwezen. Want toen de apostelen zeiden (Luc. XXII: 38): „Zie twee zwaarden hier," beteekende dit hier: in de kerk. Immers voerden de apostelen (die toenmaals de kerk uitmaakten) het woord, en antwoordde deHeer niet dat (twee zwaarden) te veel zijn, maar Hij zegt: „Het is genoeg!"... Beide zwaarden zijn derhalve in de magt van de kerk, het geestelijke namelijk en het wereldlijke. Maar het laatste moet voor de kerk, het eerstgenoemde door de kerk worden gevoerd. Het berust in de hand des priesters, terwijl het wereldlijke berust in de hand van koningen en krijgsknechten, maar om gebruikt te worden overeenkomstig den wenk en het goeddunken (ad nutum et patientiam) van den priester. Het eene zwaard moet aan het andere ondergeschikt zijn. Anders zou de door God gewilde regelmaat niet bestaan, waarvan de apostel spreekt (Rom. XIII: 1)... Dat nu het geestelijk gezag, èn in waardigheid, èn in uitnemendheid iedere aardsche magt overtreft, moeten wij des te nadrukkelijker belijden, naarmate de geestelijke dingen boven de tijdelijke verheven zijn. Wat dan ook duidelijk blijkt uit het geven van tienden, en het zegenen, en de wijding, uit het bestuur zelf der dingen. Want, naar de getuigenis der waarheid

zelve, moet de geestelijke magt het wereldlijk gezag instellen (instituere: bij de wijding?) en er over rigten, als dit laatste misdreven heeft. Zoo wordt regt gedaan aan de godspraak bij JEREMIA (Jer. I: 10): „Zie, ik stel u heden ten dage over de volken en de koningrijken," en wat daar volgt (sic). Indien het aardsche gezag van den goeden weg afwijkt, zal het gerigt worden door het geestelijk gezag. Indien een geestelijk gezag van lageren rang misdoet, zal het te regt staan voor het boven hem gestelde gezag. Maar de hoogste magt kan (bij een misdrijf) worden geoordeeld door God alléén, naar de uitspraak van den apostel (I Cor. 2: 15): „De geestelijke oordeelt alle dingen, maar hij wordt zelf door niemand geoordeeld." Dit hoogste gezag nu, ofschoon het aan een mensch is verleend en door een mensch wordt uitgeoefend, is niet menschelijk, maar integendeel goddelijk, door den goddelijken mond aan PETRUS gegeven, en in hem en zijne opvolgers, in CHRISTUS, dien CEFAS beleden had, bevestigd, vermits de Heer zelf tot PETRUS zeide (Matth. XVI: 19): „Al wat gij gebonden zult hebben," enz. Al wie derhalve dit door God aldus verordend gezag wederstaat, wederstaat Gods ordening, of hij moet als een Manichaeër twee beginselen aannemen, wat wij voor valsch en kettersch houden, omdat naar MOZES' getuigenis (Gen. I: 1) God niet in meer dan één beginsel, maar in één beginsel (onvertaalbare knoeijerij: non in principiïs, sed in principio) den hemel en de aarde schiep. Verder verklaren, zeggen, bepalen en verkondigen wij, dat het voor alle menschen ter wille van hunne zaligheid noodig is, dat zij onder-

worpen zijn aan den Roomschen Opperpriester" (4).

Gij glimlacht over dit stuk. Gij ontkent den grondslag der redenering, dat aan PETRUS een bijzondere, ambtelijke onderscheiding door JEZUS zou zijn toegekend, die onthouden werd aan andere geloovigen, en beroept u op Matth. XVIII: 18; Joh. XX: 23. Gij gaat verder, en beweert dat, al ware ook aan PETRUS zulk een waardigheid verleend, hierdoor geen voorregt voor hen is verworven, die na PETRUS — voor een oogenblik toegegeven dat PETRUS te Rome is geweest en de leiding der gemeente gehad heeft — aan het hoofd dier gemeente stonden. Gij acht niet één tekst in de bulle historisch juist verklaard, en vindt de logica allerafschuwelijkst, waarmede de noodwendige ondergeschiktheid van de wereldlijke aan de geestelijke, of liever priesterlijke magt wordt betoogd. Doch gij zult moeten erkennen, dat deze pauselijke bazuin geen onzeker geluid geeft, maar dat zoo duidelijk mogelijk op de volstrekte suprematie van het Pausdom hier op aarde „boven alle overheid en magt en kracht en heerschappij en allen naam die genoemd wordt," aanspraak is gemaakt. BONIFACIUS nu spreekt in dit gedenkstuk ongetwijfeld ex Cathedra. De zaak is rijpelijk overwogen, en een consistorie zelfs aan het uitvaardigen der acte voorafgegaan. Hij fungeert als de opperste herder en leeraar van de gansche Christenheid, en stelt, krachtens zijn apostolisch gezag, een leerstuk vast dat door de geheele kerk moet worden geloofd en vastgehouden. En het verwondert u ten slotte niets, dat LEO XIII, aan de traditie gebonden en deze voortzettend, tot leeraar der kerk heeft verkozen THOMAS AQUINAS — den man aan wien de onderstreepte slotwoorden der

Unan Sanctam met een kleine uitbreiding ontleend zijn: „Het is om der zaligheid wil noodwendig onderworpen te zijn aan den Roomschen Opperpriester!" (5)

Eene niet onbelangrijke wijziging is sedert de eerste uitgaven van het handboek in het spraakgebruik van Dr. NIPPOLD gekomen. Vroeger sprak hij b.v. van „vrijzinnige, verdraagzame, wetenschappelijk onbevooroordeelde rigtingen onder de roomsch-katholieken." Deze worden thans in hetzelfde verband „oud-katholieke rigtingen." genoemd. Omgekeerd heetten in 1867 alle reactionaire zienswijzen „katholieke rigtingen." In 1883 zijn zij veranderd in „kryptapapale strevingen." Toen werden geen kleine bezwaren tegen den anti-protestantschen geest van MÖHLER gekoesterd, hoewel daarbij niet werd nagelaten te herinneren aan menigen trek in diens Symbolik, die al heel „weinig katholiek" was. Nu wordt voor „kerkelijke opvatting" gelezen „curialistisch eziens-wijze," en hooren we gewagen van „het ideaal-katholiek karakter" dierzelfde Symbolik (6).

Bij de laatste gelegenheid zegt de geëerde auteur, dat deze wijziging het gevolg is van kritiek, die hij na 1870 over zich zelf heeft geoefend. Maar niettegenstaande de voortreffelijke dingen die hier en daar, en vooral in de zestiende paragraaf, over den strijd tusschen Katholicisme en Papalisme staan geschreven, kan ik mij met den uitslag van NIPPOLD'S zelf-kritiek geenszins vereenigen en over den herdoop van zijn ideaal mij niet verblijden. Er heerscht op godsdienstig-theologisch, maar ook op juridisch en staats-kerkregterlijk gebied

al spraakverwarring genoeg. Door de voorgestelde naamsverandering zal zij op de meest bedenkelijke wijze worden vermeerderd. Het Katholicisme is een historisch verschijnsel, zeer zamengesteld, o ja! maar dat wij toch in de laatste jaren, niet het minst ten gevolge van ROTHE's arbeid, naauwkeuriger hebben leeren kennen. Van IGNATIUS, over CYPRIANUS en AUGUSTINUS heen, naar THOMAS AQUINAS, MÖHLER en SIMAR toe, heeft het enkele zeer scherp geteekende karaktertrekken. Het beweert o. a., dat de ideale, de eigenlijke en ware kerk alléén haar aanzijn heeft in één algeméénen vorm, die dit eigenaardige bezit dat hij noodwendig is en goddelijk; met ééne algemeene, bepaald geformuleerde leer, die, evenals die vorm, een volstrekte waarde heeft, en dus op straffe van verlies der zaligheid moet worden aangenomen; met ééne, algemeene inrigting, die geenszins van de omstandigheden afhankelijk is en door het doel van de kerk wordt bepaald, zoodat men bv. bisschoppen hebben, maar ook desverkiezend missen kan, — eene inrigting die integendeel wederom noodwendig en goddelijk is. „De wezenlijke middelen," zegt een der nieuwere katholieke theologen in zijne veelzins voortreffelijke Dogmatik, „door welke de kerk het verlossingwerk van CHRISTUS voortzet, zijn van volstrekt bovennatuurlijken aard: de door CHRISTUS ingestelde hiërarchie met de haar inwonende bovennatuurlijke volmagt van te leeren, de genade mede te deelen, en te regeren; de geopenbaarde heilsleer, en de bovennatuurlijke genademiddelen der sacramenten en des heiligen misoffers." Zoo heet daar ook de kerk, op die wijze zich vertoonend „den éénigen door God gewilden vorm,

of de éénige door God gewilde wijze van verschijning der christelijke Godsdienst, de éénige arke des behouds" (7). Volkomen correct op het standpunt van het kerkelijk Christendom, dat ROTHE o. a. zoo voortreffelijk naar oorsprong en strekking in zijne Vorlesungen beschreef. De zaligheid hangt op dat standpunt af van de betrekking tot de kerk, gelijk de betrekking tot God en CHRISTUS evenzeer bepaald wordt door de betrekking waarin men staat tot deze concrete, goddelijke, met onfeilbaar gezag optredende theologisch-priesterlijke inrigting. De gemeente is in deze leer weggevaagd — die Gemeente, van welke Bunsen zoo welsprekend getuigde: „Zij bestond vóór het episcopaat, vóór keizerlijke en pauselijke magt en zal ze alle overleven. Overal waar een geloovig gezin bestaat, wordt zij geboren en ontluikt, en zij heeft geen grenzen dan die van het aardrijk. Op geestelijk gebied erkent zij geen vader dan God, geen meester en heer dan CHRISTUS, geen wetboek dan den Bijbel, geen hoogst gerigt dan het geweten der menschheid, die op dit wetboek van hare wedergeboorte tot eene christelijke gemeente wordt opgebouwd!" (8)

Het historisch Katholicisme deelt het lot van ieder historisch verschijnsel: het wordt beheerscht door zijn beginsel. Hoe zou de ééne en algemeene kerk zich kunnen vergenoegen met de aristocratie van eene goddelijke hiërarchie? Zij zoekt een vertegenwoordiger van hare éénheid, die de eenheid, de voorwaarde van hare algemeenheid, kan handhaven, en vindt dien in het oosten in den keizer (caesaropapisme), in het westen in den bisschop van Rome (papalisme). Zij, van den beginne

de materialisering van den Heiligen Geest, zoekt een orgaan, dat ter laatste instantie op alle vragen van geloof en leven het antwoord heeft en geeft, en zij vindt dit in het Oosten, dat in zijn ontwikkeling werd gestuit, in de oecumenische conciliën, en in het Westen, dat den normalen loop heeft gevolgd, in den primaat van de Christenheid, den bezitter van den Apostolischen Stoel, den onfeilbaren Opperpriester van Rome.

Tegen deze opvatting is het historisch Protestantisme in al zijn vormen, van de vroegste tijden af, opgekomen. Het is hierom, negatief, de ontkenning van zulk eene kerk, met die bovennatuurlijke leer, met dien goddelijken vorm, met die noodwendige inrigting. SIMAR heeft volkomen gelijk: „De reformatoren der zestiende eeuw vertegenwoordigen, èn in de praktijk èn in de theorie, eene tot dusver niet gekende radicale negatie van de kerk, haar wezen, hare inrigting en haar geloofsregel (9)." Het Protestantisme is, positief, de herstelling van de regtstreeksche betrekking tusschen God en CHRISTUS eenerzijds, en den mensch. „Want de ware vroomheid is die zich uitsluitend aan God als een barmhartigen Vader hecht, en van Hem de afwending van alle onheil en de weldaad eener eeuwige zaligheid en heerlijkheid ontwijfelbaar verwacht" (ZWINGLI). De gemeenschap met den levenden God is er de eigenlijke en eeuwige band, die de geloovigen aan elkander hecht. De gemeente komt hieruit voort, de vereeniging van hen „die met ernst christenen willen zijn en het Evangelie met hand en mond belijden." Eene vaste inrigting heeft deze niet: want „iedere geordende instelling is een uitwendig

ding... Leven, waarde, kracht en deugd van alle inrigtingen is het regte gebruik; anders geldt en deugt zij niets." Allen gelijkelijk zijn er gewijdde bisschoppen en priesters, want „de doop, het evangelie en het geloof — die maken alléén geestelijk en een christen volk" (LUTHER).

Waartoe meer? Behoef ik deze dingen aan NIPPOLD te zeggen — den schrijver van de Inleiding? Zijn ideaal is dáár, en ook in deze geschiedenis het protestantsch ideaal, de onzigtbare kerk van de reformatoren, die, méér en ernstiger dan de katholieke kerk van CYPRIANUS, „aan alle zich niet moedwillig verhardenden de zaligheid belooft" (p. 191). Die voor dat ideaal oogen ontvangen heeft alléén, „is zich bewust, dat het tegenwigt voor de menschelijke onfeilbaarheid niet moet gezocht in Wittenberg of Genève, in Westminster of Boston, maar in het fundament éénmaal gelegd, JEZUS CHRISTUS" (p. 296). „De navolging van JEZUS is het zigtbaar kenmerk" van die gemeenschap, waar men de afzonderlijke kerken waardeert, maar „het Christelijk Universalisme" boven alles stelt; waar men met NIPPOLD zegt (p. 534): „Wat is de interconfessionele godsdienst waarin de leden der meest verschillende kerken zich één weten, anders dan het geloof van JEZUS CHRISTUS zelf (Hebr. XII: 2). Uit het gistingsproces, waarin heden ten dage juist de helderste hoofden en de warmste gemoederen het meest zijn gewikkeld, zal dit geloof vroeger of later overal als de grondslag van het beste, wat wij in de godsdienst en in de beschaving hebben, te voorschijn treden. En dan zal deze religie van JEZUS' zelf, en de boodschap des heils die PAULUS aan het oude Rome bragt, voor het nieuwe

Rome de rots blijken te zijn, waarvan de belofte in waarheid geldt, die bij de gewaande rots van PETRUS een misleiding bleek". In Italië zingt de dichter reeds:

„LEVIET, weg met U,
Uw beeld, woest, middernachtelijk,
Verbergt den Heer des Heils voor mij!"

Het historisch Katholicisme wil en mag van deze waarheden niets weten. MÖHLER heeft geen enkel woord gesproken, dat ons er aan doet denken. „Het was een verkeerde zaak, die hij diende," heeft STRAUSZ naar NIPPOLD'S aanhaling zeer juist geoordeeld, „maar een edele kracht, die hij aan deze dienst wijdde. Het verkeerde en schadelijke in zijn werk kwam niet daarvan dat hij een onedel mensch was; maar dat ongelukkigerwijze een valsch beginsel zich van hem had meester gemaakt." Zou MÖHLER in 1870 met dit valsch, dat is: met het katholiek-kerkelijk beginsel, gebroken hebben, of misschien even als de bisschoppen der minderheid van 't Vaticaansch Concilie, consequent den ban hebben gelegd op zijne individuële bezwaren, en „het offer des verstands" hebben gebragt? Ik voor mij vrees dat de geschiedenis van de Tübinger Quartalschrift zich bij hem zou hebben herhaald, — dat hij namelijk hoe langer zoo positiever, d. i. correct kerkelijk en katholiek zou zijn geworden.

DÖLLINGER heeft geweigerd den laatsten stap te zetten, maar heeft dan ook gebroken met het stelsel. Hem zij vergeven zijn vroeger gebrek aan waardering van het Protestantisme; de verdediging van het Beijersch gebruik, dat protestantsche soldaten verpligtte de knieën te buigen voor 't sacrament des altaars; zijn zwijgen bij 't gevloek en gejammer van PIUS VII en zijn opvolgers;

de afwezigheid ook van ieder protest zijnerzijds, toen PIUS IX reeds in 1853, bij de afkondiging van het dogma der onbevlekte ontvangenis van MARIA, zich als den onfeilbare en éénig gezaghebbende poseerde. In 1860 wist DÖLLINGER nog niet, dat er „Ultramontanisme” was, en, wat het eigenlijk was. Nu weet hij, dat het is de consequente ontwikkeling van het westersch episcopalisme of katholicisme. Door Rome uitgestoten is DÖLLINGER zelf neêrgestort in den afgrond der „Kirchenlosigkeit,” waarvan hij eens sprak, en weet meteen, dat het geloof in de onzigtbare kerk, in een „stillen Geisterbund,” geen welklinkende phrase is. „Der stille Geisterbund, in welchen der Propst DÖLLINGER selbst mit verwickelt ist und alle fromme Alt- wie Neu-katholieken, ist doch auch gewaltig real als das Christenthum in allen protestantischen Kirchen” (10).

Ter wille van DÖLLINGER en duizenden eerbiedwaardige oud- en christelijk-katholieken, wil ik niet vergeten wat NIPPOLD in 1867 schreef: „katholieke heiligheid is van gelijke beteekenis als vijandschap aan de wereld; terwijl het Protestantisme de vernieuwing en herschepping der wereld zich ten doel stelt.” Hiermede is op een cardinaal en blijvend onderscheid tusschen het Kerkelijk en Katholiek Christendom en het Protestantsch Christendom gewezen. Het Protestantisme vertegenwoordigt voor mij den grootsten vooruitgang in de ontwikkelingsgeschiedenis der menschheid. Ik begrijp ten volle, dat katholieken hoegenaamd geen lust gevoelen zich tot de een of andere protestantsche kerk te bekeeren. Vooral tegenwoordig staan deze huiveringwekkend diep beneden het oorspronkelijk ideaal. Maar als de heeren

een eigen kerk oprigten en inrigten, zij het ook onder de leuze van oud- of christelijk-katholicisme, dan wensch ik hun te zeggen, dat zij, dit doende, breken met het historisch katholicisme; dat zij zich poseren als protestanten, die ter wille van hun geweten en steunende op het regt der christelijke individualiteit, de dienst opzeggen aan Rome dat het oorspronkelijk en echte Katholicisme het zuiverst vertegenwoordigt.

Er is hier iets anders in het spel dan een woord. Het woord drukt uit een beginsel. Het ideaal hetwelk in de reformatorische beweging op den voorgrond trad, is een wezenlijk ander dan het ideaal, dat een CYPRIANUS en AUGUSTINUS voorzweefde, en dat door den echten katholiek in de middeneeuwen werd nagejaagd. (11)

Het is zaak dat wij het ons herinneren. Een dreigend gevaar wordt het Katholicisme, naarmate zijn vertegenwoordigers consequenter te werk gaan. Wij zien wel niet voorbij, dat de reactie zich reeds laat gevoelen onder de katholieken, in de romaansche landen vooral. Maar de krankheid van den tegenstander in een of ander opzigt is niet bij magte om ons onze eigen ziekte te doen vergeten. SPENER voorspelde eens: „God zal een sterker en wijzer Pausdom laten opkomen, dewijl wij in de pauselijke grondstellingen een te groot welgevallen hebben gehad."

Helaas! Niet allen zijn protestanten, die uit het Protestantisme zijn! STAHL en GROEN, HENGSTENBERG en KUIJPER, hebben ze niet het katholiek systeem geadopteerd, waar zij de kerk met het ambt, de leer, de geheele inrigting, feitelijk, een goddelijk karakter

toekennen? En — ligt aan dit hun doen niet ten grondslag, wèl bezien, dat zij de katholieke, middeneeuwsche levensbeschouwing huldigen?

Een feit is in ieder geval, dat de zichzelve liefst „geloovig" noemende protestanten van deze soort met het Katholicisme boeléren, in Duitschland, en in Nederland ook. Als er geen innerlijke verwantschap bestond, zou dit onmogelijk zijn. Want het Protestantisme is in ieder opzigt de antipode van het Katholicisme in de opvatting van de kerk, in zijn beoordeeling van het zedelijk leven, in zijn waardering van den staat. Ik kan mij vereenigen met een vol-bloed katholiek voor het leggen van een straatweg, of het graven van een kanaal. Maar ik kan en mag niet met hem medewerken voor een of ander geestelijk belang. Aan hem b.v. de school in handen te spelen is breken met de ontwikkelingsgeschiedenis na de Reformatie, en geheel de Roomsche bevolking te laten maken tot bigotte pausdienaars, of tot bigotte ongeloovigen. Deze beide toch worden gevormd, waar THOMAS AQUINAS doceert (12).

Het boek van NIPPOLD opene den blinden de oogen. En leve „het Christendom", om nog eens een treffend woord van BUNSEN te bezigen, niet maar „als denkbeeld" in enkelen, maar in allen „als wil, die het leven en de wereld herschept."

Leiden, 3 Dec. 1883. M. A. GOOSZEN.

AANTEEKENINGEN.

(1) Ééne opmerking veroorloof ik mij. De auteur onderstelt bij zijne lezers eene buitengemeene kennis van de geschiedenis der negentiende eeuw. Wij moeten de naar het schijnt ietwat scabreuse geschiedenis van graaf REISACH maar kennen (p. 75), en op de hoogte zijn van de intrigues aan het Wurtembergsche hof (p. 135). De smaad den Pruissen te Warschau en Olmütz aangedaan mag ons geen verborgenheid zijn (p. 251), terwijl de geheimenissen van de „Circumscriptionsbulle" voor ons ontsloten behooren te wezen (p. 588). En zoo telkens toespelingen op zaken aan den gewonen lezer onbekend. Ik zie niet voorbij, dat dit de schaduwzijde is van de beschouwende methode. Maar met het oog op het derde deel, welks verschijnen wij al reikhalzend te gemoet zien, zeggen we: laat de auteur telkens, zooals hij die kunst toont te verstaan, in tekst en noot, kort en krachtig, zeggen waar het om te doen is, of de bron noemen waar wij kunnen vinden wat we volgens den pragmaticus eigenlijk behoorden te weten.

(2) Einleitung, p. 592. Geschichte des Katholizismus, p. 163.

(3) De eerste plaats uit HUGUCCIO's commentaar aangehaald door RICHTER, Lehrbuch des Kirchenrechts, maar in den 8sten druk niet uitgeschreven. In de Hollandsche vertaling van dat werk door VAN TOORENENBERGEN vindt men ze p. 125. Verg. overigens FRIEDBERG, De finibus] inter ecclesiam et civitatem regundam judicio quid medii aevi doctores et leges statuerint, p. 32 e. v. De plaatsen uit het Saksisch landregt, ook in Real-Encyclopaedie XXI p. 119.

(4 Met eenige onbeduidende weglatingen naar den tekst

in Corp. Jur. Can. Ed. FRIEDBERG. Lipsiïs 1882. Tom. II p. 1295. Wat tusschen haakjes staat, heb ik bijgevoegd, en ook hier en daar onderstreept.

De op Luc. XXII: 38 gegronde voorstelling van de beide, door God gestelde, zwaarden is reeds volledig uitgesproken. door BERNARD VAN CLAIRVAUX († 1153), De Consid. IV: 3. BERNARD zegt evenwel nog, dat het wereldlijk zwaard gevoerd moet worden door de krijgsknechten, maar naar den wenk van den priester, èn naar het bevel van den keizer. BONIFACIUS zet bij „wenk" het veelbeteekende „patientia" d.i. naar het goedvinden van, — of in onderworpenheid aan den priester, en laat de woorden: het bevel van den keizer weg. Ook is van hem de gevolgtrekking: „het zwaard moet ondergeschikt zijn aan het zwaard." RICHTER ll. p. 122, Aant. 14. Vertaling VAN TOORENENBERGEN: p. 127, Aant. 2.

(5) RICHTER ll. p. 118, Aant. 8. VAN TOORENENBERGEN p. 123. Aant. 1.

(6) Handbuch, 2te Aufl. p. 54, verg. met p. 597 van de Einleitung; H. p. 103, verg. met Geschichte des Katholizisimus p. 111; H. p. 169 verg. met G. p. 647.

(7) Lehrbuch der Dogmatik von Dr. HUB. THEOPHIL SIMAR, Professor der Katholischen Theologie an der Universität zu Bonn. Mit Approbation des Hochw. Capitels-Vicariats zu Freiburg. Freiburg, 1880. De aang. plaats p. 580.

(8) De teekenen des Tijds, Holl. vert. II, p. 16.

(9) SIMAR, ll. p. 83.

(10) HASE, Polemik, p. 5, aant. 10.

(11) Zie mijn artikel Reformatie, in dit tijdschrift, XIV, p. 321.

(12) Een voortreffelijke monographie, die kan inleiden in de kennis van THOMAS' systeem, bezorgde Dr J. J. BAUMANN. Zij is getiteld: Die Staatslehre des H. THOMAS VON AQUINO. In 1873 uitgegeven kon zij alléen vermelden het aanzien waarin THOMAS tot dien tijd had gestaan, en het feit dat PIUS V den heilige in 1567 plegtig had verheven tot den rang van vijfden leeraar der Kerk, die de vier groote westersche kerkleeraren AUGUSTINUS, AMBROSIUS, HIERONYMUS en GREGORIUS

DEN GROOTE onmiddelijk in waardigheid volgt. Sedert 1879 is THOMAS de kerkleeraar bij uitnemendheid.

De Göttingsche hoogleeraar in de wijsbegeerte geeft in de Inleiding volmondig de uitnemende verdiensten toe van den grooten leerling van ALBERTUS DEN GROOTE. THOMAS is geen afgetrokken denker, die de geschiedenis en de menschelijke natuur veronachtzaamt. Integendeel: hij zegt over den staat en zijne inrigting, over familie en eigendom, over den besten regeringsvorm dingen, die nog waar zijn en waarde hebben. Maar, naar eene juiste opmerking van HOLTZMANN (bij NIPPOLD p. 779), de overgang van de resultaten, door de bestudering van de geschiedenis hem aan de hand gedaan, op het theologisch, speculatief gebied volgt met de aan THOMAS altijd eigene klaarheid en zekerheid, alsof de salto mortale van den bodem der werkelijkheid in de zee der phantastische onderstellingen, waarop de middeleeuwsche kerk hare eischen gebouwd heeft, iets was dat van zelf sprak. Immers is volgens THOMAS het einddoel van de menschelijke zamenleving door een deugdzaam leven tot eeuwige zaligheid te komen. Dit nu, beweert hij, is een bovennatuurlijk doel; een bovennatuurlijk doel kan slechts door bovennatuurlijke krachten worden bereikt, en deze bovennatuurlijke krachten worden door middel van de katholieke kerk naar Gods bestel verkregen.

Wèl een salto mortale. Het andere volgt dan van zelf. Alle vorsten moeten hem onderdanig zijn, die de opvolger is van PETRUS, den plaatsbekleeder van CHRISTUS, den Roomschen Bisschop en Opperpriester. „In den staat van THOMAS, schrijft BAUMANN, heerscht feitelijk de katholieke kerk. Principieël worden andere godsdiensten niet geduld dan de Joodsche; om nuttigheidsredenen kunnen ook de ongeloovigen worden toegelaten. Voor de ketters en scheurmakers echter is er geen genade. De eersten zijn geloovig geweest. Hunne zonde is, dat zij het geloof nu ook bij anderen verderven — het geloof waarin het leven der ziel is. Erger is dit dan geld te vervalschen, door hetwelk men het tijdelijk leven te hulpe komt. Wanneer de valsche munters door de wereldlijke vorsten met regt ter dood worden gebragt, dan kunnen met veel meer regt de ketters, zoodra zij van ketterij overtuigd zijn, niet alléén in den ban gedaan, maar ook met ligchamelijke straffen

gedwongen worden te vervullen wat zij vroeger hebben beloofd, en te houden wat zij eenmaal hebben aangenomen te doen, of, zoo zij hardnekkig blijven, aan het wereldlijk gezag worden overgeleverd om hen door den dood uit de wereld weg te doen (exterminandum).

Valt een vorst van het kerkelijk geloof af en wordt hij dien ten gevolge in den ban gedaan, dan zijn de onderdanen van zijne heerschappij en van den eed van getrouwheid, waardoor zij gebonden waren, ontslagen.

De regtsbetrekkingen van de ongeloovigen tot de geloovigen zijn op zijn minst genomen onzeker: de kerk kan ze door haar gezag opheffen. En deze kerk is niet een ideëel begrip, maar de vertegenwoordiger er van is de paus, wiens beschouwingen in zake des geloofs een verbindend gezag hebben voor de geheele christenheid, — die derhalve onfeilbaar is.

„Hoe smartelijk het ons ook valt dit te moeten uitspreken," zegt NAUMANN p. 16, „in de leer van THOMAS is het bewijs gegeven, dat de moderne papale opvatting van Staat en Kerk de eigenlijke en ware beschouwing is door de katholieke leer voorgestaan," en — voegen wij er bij — die door iederen katholiek moet worden aangeprezen en verdedigd als hij ten minste consequent wil zijn.

BX1386 .G65
Het pausdom in de negentiende eeuw.
Princeton Theological Seminary–Speer Library
1 1012 00046 0305